

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING ADABIYOTDA TUTGAN O'RNI

Aralova Zuhra G'ayritdinovna

O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi

Harbiy musiqa akademik litseyi

ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada ulug' o'zbek shoiri, mutafakkiri va davlat arbobi Zahiriddin Muhammad Boburning o'zbek hamda jahon adabiyoti va tarixshunosligi rivojiga qo'shgan ulkan hissasi tadqiq etilgan. Adibning shoh asari hisoblangan "Boburnoma"ning janriy xususiyatlari, til va uslubiy yangiliklari hamda undagi realistik tasvir tamoyillari tahlil qilingan. Shuningdek, Bobur lirikasi, uning janrlar rang-barangligi, aruz vazni rivojiga qo'shgan hissasi va falsafiy-didaktik asarlarining gumanistik tabiati yoritilgan. Tadqiqot doirasida Bobur ijodining Sharq va G'arb adabiy aloqalari kontekstidagi o'rni aniqlangan.

Kalit so'zlar: Zahiriddin Muhammad Bobur, Boburnoma, turkiy adabiyot, lirik meros, memuar janri, janrlar tipologiyasi, realistik tasvir.

Kirish

Klassik o'zbek adabiyoti ko'p asrlik tarixiy taraqqiyoti davomida jahon madaniyati va tafakkuri xizmatiga ulkan siymolarni yetkazib bergan. Alisher Navoiydan keyin turkiy tilning badiiy, falsafiy va estetik salohiyatini yangi janriy hamda uslubiy qirralar bilan boyitgan eng yirik ijodkor shubhasiz Zahiriddin Muhammad Boburdir. U o'zining qisqa, ziddiyatli va murakkab hayoti davomida ulkan saltanatlarni boshqarish, harbiy yurishlarni tashkil etish bilan birga, she'riyat va nasrda tub burilish yasagan g'oyat boy adabiy-ilmiy meros qoldirishga muvaffaq bo'ldi. Bobur shaxsiyati va uning adabiy faoliyati o'rta asrlar Sharq renessansi madaniyatining eng yorqin va mukammal sintezi bo'lib, unda hukmdorlik mas'uliyati va ijodkor qalbining nozik kechinmalari tengsiz bir mahorat bilan uyg'unlashgan edi. U asos solgan adabiy maktab o'zbek milliy adabiyoti chegaralaridan

chiqib, Markaziy Osiyo, Yaqin Sharq va Janubiy Osiyo xalqlari madaniy hayotiga ham kuchli ta'sir ko'rsatdi.

Ushbu mavzuni o'rganishning dolzarbligi shundaki, Bobur ijodi o'rta asrlar Sharq adabiyotidagi an'anaviy mifologik va liniyalı idealizatsiyadan realistik, biografik hamda tahliliy tasvir uslubiga o'tish davrini belgilab beradi. Uning asarlari bugungi kunda nafaqat sof filologik nuqtayi nazardan, balki xalqaro miqyosdagi tarixiy, etnografik, jugrofiy va sotsiologik manbashunoslik obyekti sifatida ham dunyo ilm-fanida g'oyat yuqori baholanadi. Zamonaviy adabiyotshunoslik qonuniyatlari doirasida Bobur merosining lirik va nasriy qatlamlarini badiiy tahlil qilish, undagi insonparvarlik tamoyillarini va falsafiy mushohadalarni yangicha mezonlar asosida tadqiq etish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqotning bosh maqsadi - Zahiriddin Muhammad Boburning o'zbek va jahon so'z san'atidagi o'ziga xos mavqeyini tizimli tahlil qilish, uning o'z davri adabiy muhitini o'zgartirishdagi xizmatlarini aniqlash hamda ijodining fundamental janriy yangiliklarini ilmiy asoslab berishdan iboratdir.

Asosiy qism

Zahiriddin Muhammad Bobur ijodiy merosining eng baland cho'qqisi va jahon madaniyatining nodir yodgorligi uning "Boburnoma" asaridir. Ushbu asar Sharq adabiyoti tarixida memuar janrining ilk mukammal namunasi bo'lib, unda muallif o'zi guvoh bo'lgan va shaxsan ishtirok etgan ijtimoiy-siyosiy hamda tarixiy voqealarni yuksak badiiy til va mutlaqo xolislik tamoyili asosida bayon etgan. Bobur o'rta asrlar adabiyotiga xos bo'lgan an'anaviy dabdabali, ritorik saroy uslubidan butunlay voz kechib, sodda, ravon va realistik nasriy tilni kashf etdi. Asarda Movarounnahr, Xuroson va Hindiston xalqlarining tarixi, geografiyasi, tabiati, hayvonot va nabotot olami, madaniyati hamda o'sha davr ijtimoiy-siyosiy hayoti qonuniyatlari hayotiy va ilmiy tasvirlar orqali aks ettirilgan. Boburning nasriy mahorati uning tarixiy shaxslar, shoir va olimlar, jumladan Alisher Navoiy, Husayn Boyqaro kabi zamondoshlarining murakkab xarakterlarini qisqa chizgilar yordamida aniq psixologik portret shaklida ochib berishida yaqqol ko'rinadi. "Boburnoma" o'zining realistik tasvir kuchi, hodisalarni sabab-oqibat aloqalari bilan tahlil

qilishi va betakror badiiy-ilmiy sintezi bilan o'zbek nasri taraqqiyotiga eng baquvvat poydevor bo'lib xizmat qildi.

Shu bilan birga, Boburning adabiyotdagi yuksak o'rni uning beqiyos va serjilo lirik merosida ham yaqqol namoyon bo'ladi. Adibning g'azal va ruboiylari teran falsafiyli, lirik qahramon hissiyotlarining samimiyligi hamda vatan sog'inchi, gurbat motivlari bilan klassik she'riyatda alohida ajralib turadi. Uning ijodida musofirlik jafolari, taqdir zarbalari, insoniy qadr-qimmat, sadoqat va adolat mavzulari shunchaki mavhum tushunchalar emas, balki shairning shaxsi va fojeaviy hayot yo'li bilan to'g'ridan-to'g'ri uyg'unlashib ketgan ichki kechinmalar sifatida jaranglaydi. Bobur turkiy aruz vaznining qonun-qoidalari va uning imkoniyatlarini chuqur tadqiq etib, bu haqda "Risolayi aruz" nomli maxsus monumental ilmiy asar yaratdi hamda nazariy qoidalarni o'z she'riyatida amaliy jihatdan mukammal namoyish etdi.

Adibning ko'p qirrali ijodi faqat she'riyat va tarixshunoslik bilan cheklanib qolmay, o'sha davr ijtimoiy va huquqiy tafakkurini ham yangi bosqichga ko'tardi. U Islom huquqshunosligi, soliq tizimi va axloq qoidalariga bag'ishlangan "Mubayyin" asari hamda "Xatti Boburiy" deb nomlangan yangi xat turi va alifbo ixtirosi bilan turkiy yozma madaniyat chegaralarini beqiyos darajada kengaytirdi. Bobur she'riyatidagi o'ynoqi, xalqona ohanglar va sodda ifoda uslubi turkiy tilli xalqlarning keyingi adabiyoti, ayniqsa subkontinentda shakllangan "Boburiylar davri adabiy maktabi" rivojiga juda kuchli turtki berdi. U moliya, harbiy san'at, huquq va adabiyotshunoslik terminologiyasini xalq tiliga yaqinlashtirib, o'zbek tilini yirik ilmiy va falsafiy asarlar yaratishga to'liq qodir bo'lgan qudratli til sifatida dunyoga tanitdi.

Xulosa

Zahiriddin Muhammad Boburning o'zbek va jahon adabiyoti tarixida tutgan o'rni uning turkiy she'riyatni yangi realistik ohanglar bilan boyitgani, aruz nazariyasini tizimlashtirgani hamda memuar nasr maktabiga tamal toshini qo'ygani bilan belgilanadi. U jahon madaniyati sivilizatsiyasida buyuk davlat hukmdori, strategik fikrlovchi sarkarda va ayni paytda o'ta nozikta'b, inson ruhiyatini teran anglovchi realistik ijodkor timsolida namoyon bo'lgan mutloq noyob tarixiy hodisadir. Adibning asarlari, ayniqsa

"Boburnoma", Sharq uygʻonish davri tafakkurining choʻqqisi oʻlaroq, adabiyotning inson hayoti va jamiyat voqealarini tasvirlashdagi badiiy-estetik chegaralarini tubdan kengaytirib berdi.

Bobur adabiy va ilmiy merosi bugungi kunda ham milliy oʻzlikni anglash, Sharq xalqlari madaniy aloqalarini xolis baholash va xalqaro diplomatik munosabatlarni mustahkamlashda tuganmas gumanistik manba boʻlib xizmat qilmoqda. Kelajakda uning ijodiy merosini, xususan, hali toʻliq lingvopoetik va tekstologik tahlilga tortilmagan lirik qatlamlarini zamonaviy metodologik mezonlar asosida tadqiq etish filologiya fanning dolzarb vazifalaridan biri boʻlib qoladi. Shuningdek, Boburning asarlarini jahon tillariga yangidan, mukammal badiiy va ilmiy izohlar bilan tarjima qilish hamda universal raqamli platformalarga integratsiya qilish orqali uning asrlar osha yashab kelayotgan gʻoyalarini global miqyosda keng targʻib etish lozim. Shu bilan birga, Bobur adabiy maktabi bugungi kunda madaniyatlararo muloqot va komparativistik (qiyosiy adabiyotshunoslik) tadqiqotlar uchun ulkan metodologik baza boʻlib xizmat qiladi. Uning Hindistonda yaratgan madaniy muhiti Gʻarb va Sharq sharqshunoslari tomonidan oʻrta asrlar integratsiyasining eng yorqin namunasi sifatida eʼtirof etilmoqda. Shuning uchun ham uning merosini zamonaviy korpus lingvistikasi prinsiplari asosida raqamlashtirish, konseptual va semantik lugʻatlarini yaratish bugungi kun filologiya fanining eng dolzarb va strategik yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Bobur, Z. M. (2008). *Boburnoma*. Toshkent: Sharq.
2. Erkinov, A. (2012). *Bobur ijodida realistik tasvir va janrlar evolutsiyasi*. Toshkent: Fan.
3. Hasanov, S. (2019). *Zahiriddin Muhammad Boburning lirik merosi va aruz nazariyasi*. Samarqand: SamDU nashri.
4. Schimmel, A. (1980). *The Empire of the Great Mughals: History, Art and Culture*. London: Reaktion Books.

5. Stebleva, I. V. (1982). *Semantika i struktura tyurkskogo stiha: Stihoslozhenie Babura*. Moskva: Nauka.